

ZBIGNIEW ANUSIK
MAŁGORZATA KARKOCHA
Instytut Historii
Uniwersytetu Łódzkiego

OBRAZY MICHAŁA STACHOWICZA W KOŚCIELE PARAFIALNYM W REMBIESZYCACH

Tematem niniejszego studium są dzieła malarskie Michała Stachowicza znajdujące się w kościele parafialnym w Rembieszycach. Chodzi tu o pięć płócien ołtarzowych (*Św. św. Piotr i Paweł*, *Św. Stanisław*, *Św. Michał Archanioł*, *Św. Franciszek z Pauli*, *Pokłon Trzech Króli*), obraz *Św. Katarzyna Aleksandryjska*, wiszący obecnie w prezbiterium, a także przedstawienie *Wniebowzięcie Najświętszej Marii Panny* na stropie prezbiterium. Prace te nie były dotychczas przedmiotem pogłębionej analizy. Poza jednym obrazem (wizerunek św. Stanisława) nie były nawet wzmiankowane w literaturze przedmiotu¹. Więcej informacji na ich temat przynosi dopiero monografia parafii Rembieszyc autorstwa Małgorzaty Karkochy, opublikowana w 2013 r.²

Trzeba zresztą stwierdzić, że do niedawna twórca malowideł w świątyni rembieskiej pozostawał nieznany. Było to spowodowane z jednej strony omyłką E. Schugta (powtórzoną przez Edwarda Rastawieckiego), jakoby M. Stachowicz wykonywał prace w „Rubieszycach”³, z drugiej zaś niezajomością źródeł. W Archiwum Diecezjalnym w Kielcach zachował się niedatowany rękopis ks. Stanisława Kamińskiego, proboszcza parafii Rembieszyc

¹ Zob. *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 3: *Województwo kieleckie*, red. J.Z. Łoziński, B. Wolff, z. 3: *Powiat jędrzejowski*, oprac. T. Przypkowski, Warszawa 1957, s. 33; C. Hadamik, D. Kalina, E. Traczyński, *Miasto i gmina Małogoszcz*, seria „Dzieje i zabytki małych ojczyzn”, red. R. Mirowski, Kielce 2006, s. 208.

² M. Karkocha, *Parafia Rembieszyc 1438–2012. Studium z dziejów społeczności lokalnej*, Łódź 2013, s. 177–179, 299–302, 306–309.

³ E. Schugt, *Kilka słów o Michale Stachowiczu*, „Dwutygodnik literacki” [Kraków] 1845, t. 2, s. 75; E. Rastawiecki, *Słownik malarzów polskich tudzież obcych w Polsce osiadłych lub czasowo w niej przebywających*, t. 2, Warszawa 1851, s. 211.

w latach 1866–1878, w którym zamieszczono opis obrazów oraz informacje o autorstwie M. Stachowicza⁴. Dotarł do niego i wykorzystał w swojej pracy Zbigniew Michalczyk, autor najnowszej monografii o krakowskim artyście⁵, a niezależnie od niego także M. Karkocha, badająca dzieje interesującej nas parafii⁶.

* * *

Michał Stachowicz przyszedł na świat 14 sierpnia lub 29 września 1768 r. w Krakowie. Jego ojcem był Stanisław⁷, znany drukarz, introligator i księgarz, a matką Ludwina z Michałkiewiczów. Michał był pierwszym synem Stanisława z jego drugiego małżeństwa, a osiemnastym (*sic!*) w kolejności. Naukę malarstwa rozpoczął ok. 1782 r. w cechu krakowskim, jego preceptorem został Kazimierz Mołodziński. Pięć lat później otrzymał tytuł mistrza cechowego. W 1817 r. objął posadę nauczyciela rysunku w Liceum św. Barbary, a w 1822 r. przyjęto go w poczet członków Towarzystwa Naukowego Krakowskiego i Komitetu Budowy Kopca Kościuszki. Zmarł 26 marca 1825 r. w rodzinnym mieście.

Stachowicz był artystą wielostronnym. Uprawiał malarstwo olejne, akwarele, gwasze i grafikę, tworzył dekoracje ścienne, rysował mapy geograficzne i strategiczne, zajmował się też ilustrowaniem rękopisów oraz książek. W początkowym okresie twórczości malował głównie kompozycje religijne na zamówienie kościołów diecezji krakowskiej i prywatnych zlecniodawców. Potem zaczął odtwarzać współczesne mu wydarzenia insurekcji kościuszkowskiej oraz czasów Księstwa Warszawskiego. Malował również portrety, pejzaże, widoki miast, zabytki architektury, sceny alegoryczne i rodzajowe z życia ludu krakowskiego, nadto osobliwości przyrody, stroje ludowe i mundury wojskowe. Najbogatszy dział jego twórczości stanowi bez wątpienia malarstwo religijne. Wykonał wiele obrazów o treści maryjnej, hagiograficznej i biblijnej, z których tylko niewielka część przetrwała do dziś. Popularność przyniosły mu jednak dekoracje malarskie pałacu biskupów

⁴ Archiwum Diecezjalne w Kielcach (dalej ADK), Zbiór dokumentów dotyczących parafii i kościoła w Rembieszycach 1613–1899, sygn. II PR-IV/1, [Ks. S. Kamiński], Kościół parafialny we wsi Rembieszycach, bez daty (dalej S. Kamiński, Kościół parafialny), k. 165–173v.

⁵ Z. Michalczyk, *Michał Stachowicz (1768–1825). Krakowski malarz między barokiem a romantyzmem*, t. 1–2, Warszawa 2011.

⁶ M. Karkocha, *op. cit.* Badaczka ta mylnie zinterpretowała informacje zawarte w źródle, przypisując M. Stachowiczowi jedynie autorstwo dekoracji ściennej, monochromii ołtarzy oraz plafonów w nawie i prezbiterium. Niniejszy tekst stanowi okazję, by to sprostować.

⁷ M.W. Grzeszczuk, *Stachowicz Stanisław*, [w:] *Polski słownik biograficzny* (dalej PSB), t. 41, Warszawa–Kraków 2002, s. 331–332.

krakowskich i tzw. Sali Jagiellońskiej Collegium Maius (niezachowane)⁸, a także rysunki inwentaryzacyjne grobów i sarkofagów królewskich na Wawelu, wykorzystane następnie przy wydawaniu albumu *Monumenta Regnum Poloniae Cracoviensia*⁹.

* * *

Rembieszycy to niewielka miejscowość położona na terenie województwa świętokrzyskiego, w powiecie jędrzejowskim, ok. 5 km na południe od Małogoszcza. Znajduje się tam kościółek parafialny pw. św. św. Apostołów Piotra i Pawła, wzniesiony w latach 1798–1799 z fundacji Franciszka Sariusza Wolskiego (zm. 1836), podwojewódzkiego chęcińskiego, dziedzica Rembieszyc i okolicznych wiosek. Świątynia jest budowlą drewnianą o konstrukcji mieszanej, sumikowo-łątkowej łączonej ze zrębową. Ma jedną nawę na planie prostokąta zbliżonego do kwadratu i węższe prezbiterium, równe jej wysokością, płytkie, prostokątne, zamknięte trójbocznie. Od północy przylega do niej kwadratowa zakrystia, a od południa niewielka prostokątna kruchta. Druga kruchta, także prostokątna, usytuowana jest od strony zachodniej. Pierwotnie pełniła funkcję dzwonnicy¹⁰.

Wyposażenie kościoła stanowią trzy neobarokowe ołtarze z 1918 r., zbudowane na wzór wcześniejszych z wykorzystaniem elementów starszych, takich jak snycerka czy obrazy. Ołtarze boczne usytuowane są w nawie, po obu stronach otworu tęczowego. Pierwotnie istniał jeszcze trzeci ołtarz boczny – Chrystusa Ukrzyżowanego, znajdujący się naprzeciwko kruchty południowej, został jednak rozebrany na początku ubiegłego stulecia¹¹.

Budowniczy świątyni, F. Sariusz Wolski, zlecił wykonanie wystroju wnętrza popularnemu malarzowi krakowskiemu M. Stachowiczowi. Jak wynika

⁸ Pierwsze uległy zniszczeniu w czasie pożaru miasta w 1850 r., drugie podczas prac restauracyjnych gmachu Collegium Maius, podjętych około 1840 r. przez Karola Kremiera, ale trwających do lat siedemdziesiątych XIX w.

⁹ Opublikowanego w Warszawie w 1822 r. nakładem Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Więcej na temat M. Stachowicza i jego twórczości zob. D. Radwan, *Stachowicz Michał Franciszek*, [w:] *PSB*, t. 41, Warszawa–Kraków 2002, s. 327–331; [L. Buszard], *Michał Stachowicz*, „Tygodnik Ilustrowany” 1860, nr 28, s. 241–242; A. Grabowski, *Michał Stachowicz i jego prace*, „Czas” 1866, nr 167, s. 1; idem, *Wspomnienia Ambrożego Grabowskiego*, t. 2, wyd. S. Estreicher, Kraków 1909, s. 130–140; J. Dobrzycki, *Michał Stachowicz*, Kraków 1925; E. Rastawiecki, *op. cit.*, t. 2, s. 201–212; t. 3, Warszawa 1857, s. 402–403; J.A. Nowobilski, *Mecenat artystyczny Jana Pawła Woronicza w Krakowie*, Kraków 2002; a ostatnio Z. Michalczyk, *op. cit.*

¹⁰ Więcej na ten temat zob. M. Karkocha, *op. cit.*, s. 175–176, 297–298; *Katalog zabytków...*, s. 33; A. Adamczyk, T. Wróbel, *Kościół drewniany w województwie świętokrzyskim*, Kielce 2010, s. 68; Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Kielcach (dalej WUOZwK), *Kościół pw. Świętych Piotra i Pawła w Rembieszycach*, karta ewid., oprac. S. Fiedorczyk, 1987 r.

¹¹ M. Karkocha, *op. cit.*, s. 299 i nast.

z relacji ks. S. Kamińskiego, artysta pokrył ściany i strop kościoła dekoracją ornamentalną, wykonał monochromię ołtarza głównego i trzech ołtarzy bocznych, osiem zdobiących je obrazów, mianowicie: *Św. św. Piotr i Paweł*, *Św. Stanisław*, *Św. Michał Archanioł*, *Św. Franciszek z Pauli*, *Św. Anna Samotrzeć* (właściwie *Św. Rodzina*), *Św. Juda Tadeusz*, *Św. Mikołaj*, *Św. Katarzyna Aleksandryjska*, jak również plafony w nawie i prezbiterium przedstawiające *Tróję Świętą* i *Wniebowzięcie Najświętszej Marii Panny*¹². Według Z. Michalczyka dziełem omawianego artysty jest także scena *Pokłon Trzech Króli* umieszczona w zwieńczeniu ołtarza po stronie Epistoły, choć nie znajduje to potwierdzenia w źródłach¹³.

Data powstania malowideł nie jest znana. Najpewniej zostały wykonane po roku 1802, gdyż inwentarz świątyni z tego czasu nie zawiera żadnej wzmianki o wystroju kościoła¹⁴. Michalczyk datuje interesujące nas obiekty na ok. 1805 r. Wiadomo, że M. Stachowicz przebywał w tym roku w Rembieszyczach, o czym świadczyły sygnatura i napis na niezachowanym rysunku ze zbiorów spadkobierców Teodora Stachowicza („1805 Michael Stachowicz invenit in Rembieszyce”)¹⁵. Być może istnieje związek między tymi pracami a zamówieniem realizowanym przez krakowskiego artystę dla kapituły kieleckiej na obrazy z cyklu *Wizerunki świętych*. Wolski jako podwojewodzi chęciński musiał być regularnie w Chęcinach, a zapewne także i w Kielcach. Mógł dowiedzieć się o tym zleceniu, a nawet osobiście spotkać malarza i zatrudnić go przy dekoracji dworu oraz nowo wzniesionego kościoła¹⁶. Nie można również wykluczyć, że F. Sariusz Wolski znał rodzinę artysty ze strony matki, która wywodziła się z pobliskiego Jędrzejowa¹⁷.

Czas nie był łaskawy dla prac M. Stachowicza znajdujących się w rembieskim kościele. Na skutek permanentnych zacieków spowodowanych nieszczelnym dachem polichromia ścian uległa zniszczeniu już w pierwszej połowie XIX w.¹⁸

¹² S. Kamiński, Kościół parafialny, k. 169–169v, 170v–171.

¹³ Z. Michalczyk, *op. cit.*, t. 1, s. 51; t. 2, s. 128.

¹⁴ ADK, Zbiór dokumentów dotyczących parafii i kościoła w Rembieszyczach 1613–1899, sygn. II PR-IV/1, Inwentarz kościoła z 1802 r., k. 8.

¹⁵ Z. Michalczyk, *op. cit.*, t. 1, s. 50; t. 2, s. 128.

¹⁶ Informację o tym, że M. Stachowicz pracował we dworze w Rembieszyczach, pozostawił E. Schugt. Nie wiadomo, jakie dokładnie wykonał tam prace. Być może niezachowany rysunek *Chrystus między aniołami*, sygnowany i datowany w Rembieszyczach, służył jako szkic do jednego z obrazów. Dwór został rozebrany w okresie międzywojennym. Zob. E. Schugt, *op. cit.*, s. 75 oraz Z. Michalczyk, *op. cit.*, t. 1, s. 50.

¹⁷ M.W. Grzeszczuk, *op. cit.*, s. 332; A. Artymiak, *Mieszkańcy miasta Jędrzejowa w świetle najstarszej księgi metrykalnej (1743–1752)*, Jędrzejów 1947, s. 41, przyp. 5, a zwłaszcza s. 46.

¹⁸ Ksiądz Józef Witek, rządcą parafii w latach 1827–1853, w liście do Konsystorza Kieleckiego z 1844 r. donosił: „dach na kościele tak dalece jest zdezelowany, że nawet malowidła na ścianach [...] zostają poprutymi, płótno na podniebieniu gnije i woda do organ wpada” (ADK, Akta konsystorskie parafii Rembieszyce 1818–1938, sygn. PR-6/2, Józef Witek do Konsystorza Kieleckiego, Rembieszyce 24 VIII [5 IX] 1844, k. 73). S. Kamiński (*op. cit.*, k. 170) przed

W czasie gruntownej restauracji świątyni w 1867 r. została oklejona papierem, który w drugim dziesięcioleciu XX stulecia zastąpiono dekoracją ścienną o motywach figuralnych, roślinno-geometrycznych oraz zoomorficznych, malowaną kredowo na deskach¹⁹. Podobny los spotkał malowidło na stropie nawy²⁰, zastąpione pod koniec XIX lub na początku XX w. sceną *Przemienienie na Górze Tabor* nieznanego artysty, wzorowaną na płótnie Rafaela Santiago²¹. Nie zachowała się też część obrazów ołtarzowych, które uległy zniszczeniu w bliżej nieznanymi okolicznościach. Ocalało jedynie sześć płócien oraz plafon na stropie prezbiterium. Poniżej zamieszczamy ich opis.

OŁTARZ GŁÓWNY

Św. św. Piotr i Paweł

Obraz na zasuwie w kształcie stojącego prostokąta o wymiarach 166 × 110 cm, malowany olejno na płótnie pokrytym zaprawą klejowo-kredową (ryc. 15). Stan zachowania obiektu jest dobry. W czasie konserwacji przeprowadzonej przez Aleksandrę Adamską-Kuś i Bernarda Kusia w 2015 r. oczyszczono go z zabrudzeń, usunięto przemalowania, jak również sklejono rozdarcia płótna i uzupełniono ubytki na krawędziach. Nie odkryto wówczas sygnatury ani inskrypcji²². Malowidło przedstawia stojących obok siebie patronów kościoła (św. Piotr z lewej, św. Paweł z prawej), ukazanych niemal frontalnie, w pozie kontrapostu. Nad ich głowami unosi się gołębicą Ducha Świętego. W tle widać niski pas krajobrazu i silnie zachmurzone niebo. Piotr wspiera się na lewej nodze. Głowę ma uniesioną ku górze, lekko przechyloną na prawe ramię, ręce zgięte w łokciach – prawą odchyłoną w bok i rozwartą, pod pachą drugiej trzyma książkę, a w dłoni duży klucz. Paweł wsparty jest na prawej nodze, głowę ma zwróconą w prawo. W lewej ręce dzierży zamkniętą księgę oraz miecz, klingą oparty o ziemię, prawą

1867 r. pisał zaś, że „w lecie strugami płynęła woda przez sufit i okna – a w zimie znowu ołtarze i posadzka były ubielone od śniegu”.

¹⁹ Na ścianach prezbiterium widnieją pary ptaków i mitycznych stworów o układzie antytetycznym, wkomponowane w figury geometryczne, a na ścianach nawy ornament roślinny oraz monogramy imion Jezus i Maria.

²⁰ Jeszcze przed rokiem 1867 „malowidło umieszczone na suficie w nawie kościelnej z powodu ciągłych zacieków zaczęło pękać w kawałki i odpadać całymi płatami” (S. Kamiński, Kościół parafialny, k. 169v).

²¹ Chodzi o obraz *Przemienienie Pańskie*, wykonany w latach 1516–1520 na zlecenie kardynała Giulia de Medici, późniejszego papieża Klemensa VII, przechowywany w zbiorach Pinakoteki Watykańskiej.

²² Archiwum Parafialne w Rembieszycach (dalej APR), Dokumentacja prac konserwatorskich przy ołtarzu głównym w kościele parafialnym w Rembieszycach, oprac. B. Kuś, sierpień 2015 r., b.p. (dalej Dokumentacja prac konserwatorskich).

wskazuje na niebo. Apostołowie ubrani są w bogato pofałdowane szaty sięgające bosych stóp: Piotr w niebieską suknię i płaszcz w kolorze ciemnego ugru, Paweł w suknię ciemnozieloną i czerwony płaszcz. Twarze mężczyzn są postarzałe – pierwszego szczupłą, drugiego pełną. Obaj mają wąsy i brodę, włosy krótkie, czesane do tyłu, falowane (zarost Pawła jest ciemnobrązowy, Piotra z silną siwizną). Wokół głów widać zarys kolistych nimbów. Karnacje postaci są w tonach różowych, cieniowane brązem. Ziemię namalowano w ciemnych barwach (głównie przy użyciu brązów), horyzont zaczerwieniony zachodem słońca, niebo zaś z niewielkimi, błękitnymi prześwitami, zasnuwane popielatymi chmurami, rozjaśnione wokół gołębiczy bielą i żółcią²³.

Ryc. 15. M. Stachowicz, Św. św. Piotr i Paweł, kościół parafialny w Rembieszczach Ryc. 16. M. Stachowicz, Św. św. Piotr i Paweł

Warto nadmienić, że zachowały się szkice do tego obrazu, przechowywane w zbiorach Lwowskiej Narodowej Naukowej Biblioteki Ukrainy im. W. Stefanyka (ryc. 16). Źródłem kompozycji były nieznane ryciny przedstawiające rzeźby apostołów w bazylice św. Jana na Lateranie w Rzymie autorstwa Pierre'a-Étienne'a Monnota. Postać św. Pawła w niemal identycznym układzie została powtórzona przez krakowskiego malarza na obrazie *Matka Boska ze św. św. Janem Chrzcicielem i Pawłem* (1822 r.), wykonanym dla kościoła parafialnego w Jangrocie²⁴.

²³ WUKZwK, Obraz Św. św. Piotr i Paweł, karta ewid., oprac. Z. Wojtasik, 1993 r.

²⁴ Z. Michalczyk, *op. cit.*, t. 2, s. 128 oraz il. 19–21, s. 347.

Św. Stanisław

Malowidło w zwieńczeniu w formie tonda o wymiarach ok. 90 × 60 cm, wykonane w technice olejnej na lniwym płótnie pokrytym zaprawą klejowo-kredową (ryc. 17). Stan zachowania obrazu jest dobry (po konserwacji w 2015 r.)²⁵. Święty ukazany został do pasa, zwrócony *en trois quarts* w prawo. Ubrany jest w strój biskupi. Na głowie ma czerwoną mitrę, a na ramionach kapę w tym samym kolorze podbitą zielonym sukniem. W lewej ręce trzyma pastorał, prawą unosi w geście błogosławieństwa. Twarz Stanisława jest młoda, pozbawiona zarostu, włosy brązowe, faliste, długie do ramion, opadające na uszy. Wzrok ma skierowany do góry, brwi linearnie zaznaczone, nos prosty, usta wąskie i zamknięte. W dolnej prawej części obrazu widnieje wskrzeszony Piotrowin, ukazany w popiersiu i z profilu, ze złożonymi do modlitwy rękoma. Głowę ma uniesioną do góry, zwróconą w stronę biskupa. Twarz jego jest starcza, wychudzona, okolona jasnym zarostem – wąsami i krótką, przereźdaną brodą. Na głowie i ramionach ma chustę w kolorze białym, złamanym brązem. Karnacja obu postaci jest naturalna, cieniowana ugrami, tło ciemne o odcieniu brązowym, neutralne²⁶.

Ryc. 17. M. Stachowicz, Św. Stanisław, kościół parafialny w Rembieszyczach

OLTARZ PO STRONIE EPISTOŁY

Św. Archanioł Michał

Obraz na zasuwie w formie stojącego prostokąta o wymiarach 134 × 78 cm²⁷, malowany olejno na płótnie (ryc. 18). Zachowany w złym stanie. Malowidło jest pociemniałe od brudu, przycięte, miejscami podziurawione i z widocznymi przetarciami warstwy malarskiej. W bieżącym roku oddano

²⁵ APR, Dokumentacja prac konserwatorskich, b.p.

²⁶ WUKZwK, Obraz Św. Stanisław Biskup, karta ewid., oprac. C. Ostas, 1986 r.

²⁷ Informacja uzyskana dzięki uprzejmości Pani A. Adamskiej-Kuś w dniu 4.03.2016 r., której składamy w tym miejscu podziękowanie.

Ryc. 18. M. Stachowicz, *Św. Michał Archanioł*, kościół parafialny w Rembieszycach

je do konserwacji. Archanioł Michał ukazany został *en pied*, zwrócony $\frac{3}{4}$ w prawo, w pozie kontrapostu. Ma okrągłą twarz o rysach kobiecych, włosy w kolorze brązu, zaczesane do tyłu, wzrok skierowany ku górze, prosty nos, rozchylone usta. Na jego skroniach spoczywa diadem, a wokół głowy widać świetlistą aureolę. Skrzydlaty wysłannik niebios ubrany jest w białą tunikę do kolan, silnie rozwianą, żółty napierśnik i wysokie buty w tym samym kolorze. Przez prawe ramię ma przewieszoną błękitną szarfę. W prawej ręce wznosi ognisty miecz, w lewej dzierży tarczę, na której widnieje majuskułowa dewiza w języku łacińskim: *QUIS / UT / DEVS*. Pod stopami Michała znajduje się powalony na ziemię szatan, leżący na wznak z rozpostartymi na boki ramionami. Oczy ma szeroko otwarte, usta wykrzywione w grymasie bólu. W tle widać fragment piekielnego krajobrazu, namalowany ugrami z akcentami mocnej czerwieni, oraz ciemne, granato-

towo-szare niebo, rozjaśnione szerokim snopem światła padającym z góry od prawej, modelującym sylwetkę anioła²⁸.

OŁTARZ PO STRONIE EWANGELII

Św. Franciszek z Pauli

Malowidło na zasuwie w formie wydłużonego prostokąta, zbliżone rozmiarem do poprzedniego (141 × 69 cm)²⁹, wykonane farbami olejnymi na płótnie (ryc. 19). Stan zachowania zabytku jest dobry. Ukazuje św. Franciszka w całej postaci, zwróconego $\frac{3}{4}$ w prawo, w pozie kontrapostu. Głowa mężczyzny wzniesiona jest do góry, oczy wpatrzone w niebo, twarz pociągła, wychudzona, nos prosty, usta zamknięte, okolone wąsami łączącymi się w bokobrody. Ręce są ugięte w łokciach i lekko wyciągnięte przed siebie, w prawej znajduje się kij pielgrzymi. Święty ubrany jest w obszerny habit franciszkański przewiązany w pasie sznurem, za który zatknięty jest

²⁸ WKZK, Obraz *Michał Archanioł*, karta ewid., oprac. C. Ostas, 1986 r.

²⁹ Informacja uzyskana od A. Adamskiej-Kuś w dniu 4.03.2016 r.

Ryc. 19. M. Stachowicz, *Św. Franciszek z Pauli*, kościół parafialny w Rembieszycach

Ryc. 20. G.B. Maini, *Św. Franciszek z Pauli* (posąg w Bazylice św. Piotra w Rzymie)

różaniec zakończony szkaplerzem. Głowę okrywa mu kaptur, stopy są bose. Przed nim (przy prawej krawędzi płótna) znajduje się anioł Boży przedstawiony z profilu, w postawie stojącej, na lekko ugiętych nogach. Ubrany jest w silnie pofałdowaną szatę. W rękach trzyma promienistą tarczę z napisem CHA/RI/TAS. W tle widać wąski skrawek ziemi oraz nieboskłon. Szaty świętego mają kolor brązowy, anioła błękitny, tło jest szaro-zielone, złamane różem³⁰.

Kompozycja została wykonana według ryciny przedstawiającej rzeźbę św. Franciszka z Pauli dłuta Giovanniego Battisty Mainiego, znajdującej się w Bazylice św. Piotra w Rzymie (ryc. 20). Rycina ta (rys. Domenico Antonio Scaramuccia, ryt. Giovanni Girolamo Frenza) przechowywana jest w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego³¹.

³⁰ WKZK, Obraz *Św. Franciszek*, karta ewid., oprac. C. Ostas, 1986 r.

³¹ Z. Michalczyk, *op. cit.*, s. 129.

Ryc. 21. M. Stachowicz, *Pokłon Trzech Króli*,
kościół parafialny w Rembieszycach

Ryc. 22. G.B. Pittoni, *Pokłon Trzech Króli*,
kościół Mariacki w Krakowie

Pokłon Trzech Króli

Obraz w zwieńczeniu w formie prostokąta o wymiarach ok. 60 × 40 cm, malowany farbami olejnymi na płótnie (ryc. 21). Zachowany jest w stanie dobrym, ale pociemniały i przycięty wzdłuż bocznych krawędzi³². Z prawej strony kompozycji ukazana została Maryja w pozycji siedzącej, zwrócona frontalnie do widza, pochylona lekko w lewo. Ubrana jest w różową suknię i niebieski płaszcz, na głowie ma welon w kolorze ciemnego ugru. Twarz niewiasty jest młodzieńcza, o regularnych rysach, okolona jasnymi włosami, oczy skierowane ku dołowi, usta zamknięte. Na prawym ramieniu trzyma wpół uniesione Dzieciątko, ukazując je w geście prezentacji, lewą ujmując rąbek chusty, w którą owinięty jest mały Jezus. Przed Madonną na pierwszym planie pochyla się na klęczkach stary król o jasnej cerze, ubrany w różową suknię i bogatą, brokatową kapę z kapturem. Głowę ma ukazaną z profilu, łysiejącą, okoloną wąsami i krótką siwą brodą. Wzrok kieruje w stronę Dzieciątka, któremu składa w darze trzymany w rękach różaniec (?). U jego stóp znajduje się misa ze złotem. Na drugim planie, na prawo od Maryi, stoi król o rysach negroidalnych w ujęciu *en trois quarts* w lewo.

³² Rozmowa z A. Adamską-Kuś w dniu 4.03.2016 r.

Głowę ma lekko pochyloną i skierowaną w prawo. Ubrany jest w suknię i płaszcz w kolorach jasnego i ciemnego ugru oraz cieniowany tym samym kolorem biały turban, na który nałożona jest korona. W rękach ma otwarte puzderko. Na prawo od niego pochyla się w kornej pozie trzeci monarcha, w koronie na głowie i różowym płaszczu, trzymający złote naczynie w lewej ręce. Za Madonną widać ciemną sylwetkę Józefa, a przy lewej krawędzi fragment niewidocznej postaci dzierżącej turban z koroną. Scena, o ile można się zorientować z pociemniałego płótna, rozgrywa się w dzień, na stopniach jakiejś klasycznej ruiny. W tle w prawym górnym rogu widać kolumnę i krowkie, dalej rozciąga się niebo zasnut lekkimi chmurkami.

Obraz jest wzorowany na płótnie weneckiego artysty Giambattisty Pittoniego o tym samym tytule, namalowanym dla bazyliki Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Krakowie (ryc. 22)³³. Zostało to już dostrzeżone w dotychczasowej literaturze przedmiotu³⁴. Należy podkreślić, że M. Stachowicz w sposób twórczy odniósł się do pierwowzoru, wprowadzając do kompozycji wiele istotnych zmian, m.in. umieścił św. Józefa w miejsce dwóch postaci widocznych na obrazie G. Pittoniego, zrezygnował też z przedstawiania wielbłądów w tle i dziecinnych główek aniołków unoszących się na pierwszym planie.

ŚCIANA PÓŁNOCNA PREZBITERIUM

Św. Katarzyna

Obraz w kształcie stojącego prostokąta o wymiarach 140 × 80 cm, malowany olejno na płótnie (ryc. 23). Pierwotnie znajdował się w ołtarzu po stronie Ewangelii. Stan zachowania obiektu jest dobry. W centrum kompozycji ukazana została św. Katarzyna Aleksandryjska w pozycji stojącej, *en face*, opierająca się o postument. Głowa niewiasty jest lekko uniesiona i zwrócona w lewo, wzrok skierowany do góry, włosy zaczesane do tyłu, twarz pełna, dziewczęca, prostynosa, ustazamknięte. Na głowie widnieją królewska korona, a wokół głowy świetlisty nimb. Święta ubrana jest w strój z epoki – długą do ziemi suknię przepasaną paskiem z ozdobną klamrą oraz silnie pofałdowany i rozwiany płaszcz. Lewą rękę ma ugiętą w łokciu i złożoną na piersi, w prawej, wspartej na cokole muru, trzyma palmę oraz miecz oparty klingą o ziemię. Na prawo od niej znajduje się fragment architektury z podwieszoną kotarą, a przed nią leży na ziemi połamane koło. W tle widać pagórkowaty

³³ Zob. Z. Bocheński, *Obrazy Giambattisty Pittoniego w kościele N.P. Marii w Krakowie*, „Prace Komisji Historii Sztuki” 1934, R. 6, s. 41–60.

³⁴ Z. Michalczyk, *op. cit.*, t. 2, s. 129.

Ryc. 23. M. Stachowicz, *Św. Katarzyna*,
kościół parafialny w Rembieszycach

krajobraz ze sceną ścięcia Katarzyny (kobieta klęczy na ziemi, zwrócona bokiem do widza, oprawca, ukazany frontalnie, unosi miecz, by zadać śmiertelny cios). Kolorystyka obrazu utrzymana jest w barwach brunatno-zielonych, z akcentami bieli, błękitu i czerwieni. Twarz świętej ma kolor cielisty, suknia jest biała, zmieszana z błękitem, płaszcz różowy, niebo błękitne, kotara zgniłozielona, ziemia odmalowana ugrami. Nadmienimy, że podobny układ postaci zastosował M. Stachowicz w obrazie *Św. Katarzyna* z klasztoru franciszkanów reformatów w Krakowie.

PLAFON W PREZBITERIUM

Wniebowzięcie Najświętszej Marii Panny

Obraz w formie tonda o wymiarach ok. 300 × 200 cm³⁵, wykonany olejno na

płótnie i przytwierdzony małymi ćwiekami do desek (ryc. 24). Na skutek wielokrotnego zalania, będącego następstwem permanentnej w XIX i XX w. nieszczelności dachu, malowidło jest mocno zniszczone, szerniałe, prze-malowane, prawdopodobnie przycięte. O jego złym stanie pisał w 1946 r. Tadeusz Przypkowski, apelując o szybką konserwację:

w Rembieszycach w kościele drewnianym z końca XVIII w. w prezbiterium sufit jest obity płótnem z ciekawym malowidłem Wniebowzięcia (zaczerniałe bardzo) i ornamentem zupełnie jak w Łazienkach warszawskich. Rzadki to wypadek u nas polichromii w wiejskim kościółku tych czasów. Zachowana ona jest nieźle, lecz boki w wielu miejscach poobrywane zwisają smętnie. Trzeba by koniecznie pomyśleć o ratowaniu tej polichromii, póki tanim kosztem można to zrobić³⁶.

Według relacji miejscowego proboszcza, ks. Zbigniewa Bienia, obraz ma być poddany zabiegom konserwatorskim w 2018 r.³⁷

³⁵ Z. Michalczyk, *op. cit.*, t. 2, s. 128.

³⁶ Archiwum Państwowe w Kielcach, Wojewódzki Konserwator Zabytków II, sygn. 265, s. 1.

³⁷ Rozmowa z ks. Z. Bieniem w dniu 4.02.2016 r.

W górnej części kompozycji ukazana została Matka Boska wśród obłoków, zwrócona $\frac{1}{2}$ w lewo z głową na wprost. Rysy twarzy niewiasty są regularne, włosy ciemne, oczy skierowane ku górze, nos prosty, usta zamknięte. Wokół głowy widnieje promienista gloria oraz gwiazdy. Maryja ubrana jest w suknię i wierzchnią, bliżej nieokreśloną szatę (płaszcz?). Prawą rękę ma zgiętą w łokciu i wzniesioną, lewą nieznacznie ugiętą i odchyloną w bok. Poniżej znajdują się dwa anioły unoszące się w powietrzu, przedstawione w całej postaci, odziane w pofałdowane draperie. Anioł ukazany z lewej strony płótna ma wzrok skierowany do góry, anioł po przeciwnej stronie patrzy na widza. Przedstawienie utrzymane jest w spokojnej tonacji barw. Suknia Maryji ma kolor kości słoniowej złamanej szarością, szata wierzchnia jest ciemnozielona, szaty aniołów w barwie jasnego i ciemnego ugru, podobnie tło w partii dolnej, w górnej zaś jest ono oliwkowo-szare³⁸.

Nie udało się odnaleźć pierwowzoru dla omawianej kompozycji. Można jedynie stwierdzić, że przedstawione tu anioły wykazują ogólne podobieństwo do skrzydlatych wysłanników nieba z obrazu *Wniebowzięcie Matki Boskiej* namalowanego przez M. Stachowicza dla kościoła kamedułów na Bielanych w Krakowie (ok. 1820 r.).

* * *

Na temat niezachowanych dzieł M. Stachowicza wykonanych dla kościoła parafialnego w Rembieszycach posiadamy jedynie skąpe wzmianki źródłowe. Z relacji pozostawionej przez ks. S. Kamińskiego wynika, że krakowski artysta pokrył ściany świątyni perłową farbą klejową i namalował „tu i ówdzie wiszące girlandy z liści i kwiatów”, ołtarz główny i boczne

Ryc. 24. M. Stachowicz, *Wniebowzięcie Najświętszej Marii Panny*, kościół parafialny w Rembieszycach

³⁸ S. Kamiński, Kościół parafialny, k. 169; WKZK, Polichromia *Wniebowzięcie Marii*, karta ewid., oprac. C. Ostas, 1986 r.

pomalował zaś na lazuruwo³⁹. Malowidło w nawie, wykonane klejowo na płótnie i przytwierdzone ćwiekami do sufitu, przedstawiało Tróję Świętą w obłokach, „otoczoną mnóstwem chwalących ją aniołów”, a po bokach „czterech Ewangelistów zrobionych wedle Księgi objawień S. Jana Apostoła”. Uległo ono jednak zniszczeniu, zapewne w drugiej połowie XIX stulecia. W czasie restauracji świątyni w 1867 r. ołtarz główny został przemalowany na białe, a sufit nawy oklejony białym papierem w złote gwiazdy⁴⁰. Pod koniec tego stulecia lub na początku następnego w miejsce dawnego plafonu nieznany artysta wykonał bezpośrednio na suficie kompozycję *Przemienienie Pańskie* wzorowaną na płótnie Rafaela Santiago, o czym była mowa wyżej.

Ksiądz Kamiński przekazał również informacje na temat obrazów zdobniczych poszczególnych ołtarzy. Na zasuwie ołtarza po stronie Epistoły znajdowało się przedstawienie św. Tadeusza Apostoła z małym wizerunkiem Chrystusa, a w zwieńczeniu kompozycja ukazująca św. Annę biorącą na ręce Dzieciątko Jezus od Najświętszej Panny Marii (na drugim planie św. św. Joachim i Jan stojący „w świętej niebiańskiej zadumie”)⁴¹. O płótnie umieszczonym w zwieńczeniu ołtarza po stronie Ewangelii duchowny ten pisał, co następuje:

[na obrazie] jest przedstawiony S. Mikołaj Biskup trzymający w lewej ręce książkę oprawioną w karmazynowy safian, na niej trzy bryły złota – prawa ręka błogosławi trzy dziewice znajdujące się w kąpielu i wznoszące doń błagalne spojżenia i dłonie⁴².

Nie można wykluczyć, że dziełem M. Stachowicza była także niewielka akwarela z wyobrażeniem św. Izydora Oracza, umieszczona w zwieńczeniu trzeciego ołtarza bocznego, jak również kilka innych, zawieszonych na ścianach świątyni, mianowicie *Pan Jezus umywający stopy uczniom*, *Chrystus przekazujący klucze św. Piotrowi*, *Św. Hieronim* i *Św. Grzegorz*. Kamiński nie podał, kto jest ich autorem, lecz wymienił je obok prac interesującego nas malarza⁴³.

³⁹ Ksiądz Kamiński pisał, że ołtarz główny jest „w kolorze lazuruwym”, „bardzo gustowny i piękny”. A dalej: „Trzy mniejsze ołtarze są malowane klejowo na prostych deskach obwiedzionych płótnem – koloru wpadającego w błękit – i zestawione do ołtarza wielkiego – Wszystko to wykonał wyż[ej] wspomniany artysta śp. Michał Stachowicz” (idem, Kościół parafialny, k. 160–169v).

⁴⁰ *Ibidem*, k. 169, 170.

⁴¹ *Ibidem*, k. 170v.

⁴² *Ibidem*, k. 171.

⁴³ *Ibidem*, k. 171–171v. Obraz *Chrystus przekazujący klucze św. Piotrowi*, zapewne tożsamy z wymienioną akwarelą, zachował się do dziś. Jego konserwacja zaplanowana jest na 2017 r.

Reasumując, M. Stachowicz na zlecenie F. Sariusza Wolskiego ozdobił kościół parafialny w Rembieszycach dekoracją malarską, na którą składała się polichromia ścian, monochromia ołtarzy, siedem obrazów ołtarzowych, a także plafony w nawie i prezbiterium. Jest to jedyny znany przykład kompleksowej dekoracji świątyni wykonany przez tego malarza⁴⁴. Z wymienionych dzieł krakowskiego artysty przetrwało do naszych czasów sześć płócien ołtarzowych oraz kompozycja na stropie prezbiterium. Stan zachowania tych obiektów jest różny. Obrazy w ołtarzu głównym były restaurowane w 2015 r., dalsze trzy płótna przekazano do konserwacji w bieżącym roku, pozostałe czekają na swoją kolej, a przede wszystkim na zgromadzenie odpowiednich funduszy. Być może przy okazji zabiegów konserwatorskich uda się na którejs z prac odkryć sygnaturę mistrza, która potwierdzi niezbić autorstwo M. Stachowicza i pozwoli określić dokładną datę wykonania omawianych tu malowideł.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Diecezjalne w Kielcach

Akta konsystorskie parafii Rembieszycy 1818–1938, sygn. PR-6/2.

Zbiór dokumentów dotyczących parafii i kościoła w Rembieszycach 1613–1899, sygn. II PR-IV/1.

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Kielcach

Kościół pw. Świętych Piotra i Pawła w Rembieszycach, karta ewid., oprac. S. Fiedorczyk, 1987 r.

Obraz Św. św. Piotr i Paweł, karta ewid., oprac. Z. Wojtasik, 1993 r.

Obraz Św. Stanisław Biskup, karta ewid., oprac. C. Ostas, 1986 r.

Obraz Michał Archanioł, karta ewid., oprac. C. Ostas, 1986 r.

Obraz Św. Franciszek, karta ewid., oprac. C. Ostas, 1986 r.

Polichromia Wniebowzięcie Marii, karta ewid., oprac. C. Ostas, 1986 r.

Archiwum Państwowe w Kielcach

Wojewódzki Konserwator Zabytków II, sygn. 265.

Archiwum Parafialne w Rembieszycach

Dokumentacja prac konserwatorskich przy ołtarzu głównym w kościele parafialnym w Rembieszycach, oprac. B. Kuś, sierpień 2015 r., b.p.

⁴⁴ Z. Michalczyk, *op. cit.*, t. 1, s. 52.

OPRACOWANIA

- Adamczyk A., Wróbel T., *Kościoty drewniane w województwie świętokrzyskim*, Kielce 2010.
- Artymiak A., *Mieszkańcy miasta Jędrzejowa w świetle najstarszej księgi metrykalnej (1743–1752)*, Jędrzejów 1947.
- Bocheński Z., *Obrazy Giambattisty Pittoniego w kościele N.P. Marii w Krakowie*, „Prace Komisji Historii Sztuki” 1934, R. 6, s. 41–60.
- [Buszard L.], *Michał Stachowicz*, „Tygodnik Ilustrowany” 1860, nr 28, s. 241–242.
- Dobrzycki J., *Michał Stachowicz*, Kraków 1925.
- Grabowski A., *Michał Stachowicz i jego prace*, „Czas” 1866, nr 167, s. 1.
- Grabowski A., *Wspomnienia Ambrożego Grabowskiego*, t. 2, wyd. S. Estreicher, Kraków 1909, s. 130–140.
- Grzeszczuk M.W., *Stachowicz Stanisław*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 41, Warszawa–Kraków 2002, s. 331–332.
- Hadamik C., Kalina D., Traczyński E., *Miasto i gmina Małogoszcz*, seria „Dzieje i zabytki małych ojczyzn”, red. R. Mirowski, Kielce 2006.
- Karkocha M., *Parafia Rembieszyce 1438–2012. Studium z dziejów społeczności lokalnej*, Łódź 2013.
- Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 3: *Województwo kieleckie*, red. J.Z. Łoziński, B. Wolff, z. 3: *Powiat jędrzejowski*, oprac. T. Przypkowski, Warszawa 1957.
- Michalczyk Z., *Michał Stachowicz (1768–1825). Krakowski malarz między barokiem a romantyzmem*, t. 1–2, Warszawa 2011.
- Nowobilski J.A., *Mecenat artystyczny Jana Pawła Woronicza w Krakowie*, Kraków 2002.
- Radwan D., *Stachowicz Michał Franciszek*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 41, Warszawa–Kraków 2002, s. 327–331.
- Rastawiecki E., *Słownik malarzów polskich tudzież obcych w Polsce osiadłych lub czasowo w niej przebywających*, t. 2, Warszawa 1851; t. 3, Warszawa 1857.
- Schugt E., *Kilka słów o Michale Stachowiczu*, „Dwutygodnik literacki” [Kraków] 1845, t. 2, s. 67–80.

SUMMARY**The paintings of Michał Stachowicz in the parish church of Rembieszyce**

The subject of presented study are paintings of Michał Stachowicz (1768–1825) preserved in the parish church of Rembieszyce, a small village located in Świętokrzyskie Voivodeship about 5 km from Małogoszcz. These works have not been a subject of the deep professional analysis so far. Stachowicz was a many-sided artist. He practiced oil painting, watercolors, gouaches and graphics, created wall decorations, drew geographic and strategic maps. He was also an illustrator of manuscripts and books. At the beginning of his activity he painted mainly religious compositions ordered by the church authorities of the Diocese of Krakow

and private clients. According to the findings of the authors, Michał Stachowicz, commissioned by Franciszek Sariusz Wolski around 1805 embellished the parish church in Rembieszycze with painted decorations, which consisted of the polychrome of walls, monochrome of altars, seven altar paintings, as well as the plafonds in the nave and the chancel. It is the only known example of so complex decoration of the temple made by this artist. From among mentioned above works of the artist from Krakow survived to our times six altar paintings and composition on the ceiling of the chancel.